

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

FORMATION OF PROFESSIONALISM OF FUTURE SPECIALISTS IN SOCIAL WORK

У статті розкрито сутність поняття «професіоналізм», особливості формування професіоналізму в майбутніх фахівців соціальної роботи. Поява нової спеціальності зумовлена потребами суспільства та відповідає вимогам успішного економічного розвитку, політичного, соціального життя, сприяє самореалізації, самоствердженню, економічній самостійності кожного громадянина України.

Ключові слова: професіоналізм, компетентність, соціальна робота, фахівець із соціальної роботи, соціальний працівник.

В статті раскрыта сущность понятия «профессионализм», особенности формирования профессионализма у будущих специалистов социальной работы. Появление новой специальности обусловлено потребностями общества и соответствует требованиям успешного экономи-

ческого развития, политической, социальной жизни, способствует самореализации, самоутверждению, экономической самостоятельности каждого гражданина Украины.

Ключевые слова: профессионализм, компетентность, социальная работа, специалист по социальной работе, социальный работник.

The article deals with the essence of the concept "the social work", special features of formation the professionalism of the future specialists of the social work. The appearance of the new profession is caused by society's necessity and conforms to the demands of a successful economic development, political and social life; cooperates with self-realization and self-statement to economic independence of each citizen of Ukraine.

Key words: professionalism, competence, social work, specialist of the social work, social worker.

УДК 378.14

Балахтар В.В.,

к. пед. н., старший викладач

Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства динамічно й водночас суперечливо розвивається новий вид професійної діяльності – соціальна робота. Особливості її розвитку в нашій країні характеризуються розмитими межами професійної компетентності, відсутністю достатньої кількості технологій вирішення професійних завдань, невизначеністю критеріїв оцінки. Аналізуючи сучасну теорію та практику, можна стверджувати, що поява нової спеціальності зумовлена потребами суспільства й відповідає вимогам успішного економічного розвитку, політичного, соціального життя, сприяє самореалізації, самоствердженню, економічній самостійності кожного громадянина України. Тому існує нагальна потреба дослідження та поширення результатів наукових розвідок науковців у цьому напрямі.

Ступінь розробленості проблеми. Аналіз досліджень цієї проблеми свідчить про значну кількість праць вітчизняних і зарубіжних науковців. Вагомий внесок у вивчення окремих аспектів українського професіоналізму внесли В. Білошапка, Р. Бояціс, Дж. Брант, М. Виноградський, П. Друкер, А. Залезнік, С. Козаченко, Дж. Коттер, Г. Мінцберг, А. Наливайко, Є. Панченко, В. Сухарський, А. Шегда та інші. Аналіз їхніх праць показав, що сучасні фахівці повинні володіти низкою

характерних якостей, виконувати певні ролі, мати відповідний статус і можливості налагодження зв'язків як із контрагентами, так і представниками органів влади.

Ідеї Р. Бояціса, Г. Мінцберга і Дж. Коттера наштовхують нас до думки, що для того, щоб стати ефективним та успішним фахівцем, особистість насамперед повинна мати талант – певний набір якостей, знань навиків, умінь виконання різних ролей, установок, позицій та ефективних поведінкових компетенцій [10, с. 64].

На думку М. Макколла, Дж. Холенбека, Д. Босворта та В. Білошапки, талант фахівця буде основою для становлення його як професіонала в умовах практичного вирішення різноманітних ділових ситуацій, отримання досвіду – під впливом відповідних каталізаторів та середовища [3].

Крім того, фахівець має володіти неабиякими лідерськими якостями, які притаманні кожній людині, а те, чи вона їх розвиває або ні залежить переважно від середовища, у якому вона знаходиться, та людей, з якими спілкується. Зазначену тему досліджували такі науковці, як Б. Бабенко, В. Зацепін, Є. Кузьмін, О. Киричук, Д. Креч, Т. Мальковська, Н. Маслов, А. Мудрик, Р. Солопова, Л. Турищева, Л. Уманський, М. Фейгін, Р. Шакуров, М. Шимановський, В. Шпалінський та інші.

Психолого-педагогічним аспектам соціальної роботи та професійній підго-

товці працівників соціально-педагогічної сфери приділяють увагу, крім уже названих вище, і такі науковці, як Л. Дмитрова, С. Іщук, Б. Новіков, В. Поліщук, Л. Коваль, С. Хлебик та інші.

Дослідженню онтологічних, морфологічних, функціональних та організаційних проблем соціальної роботи як цілісної системи, обґрунтуванню її методологічного базису та категорійного апарату присвячено праці вітчизняних науковців (В. Андрущенко, В. Астахова, В. Асєєв, В. Бех, І. Бех, М. Євтух, І. Зверева, В. Киричук, О. Кузьменко, М. Лукашевич, І. Мигович, М. Михальченко, І. Пінчук, Л. Романенкова, С. Толстоухова та інші).

Мета і завдання статті передбачають науковий аналіз процесу формування професіоналізму та лідерських рис у майбутніх фахівців соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. Ґрунтовне вивчення наукової літератури засвідчує суспільну значимість проблеми, що розглядається, дає можливість узагальнити досвід, поглибити теоретичні уявлення, дати практичні рекомендації щодо вдосконалення професіоналізму та лідерських рис у майбутніх фахівців соціальної роботи.

Соціальна робота – професійна діяльність соціальних інституцій, державних і недержавних організацій, груп й окремих індивідів із надання допомоги в здійсненні успішної соціалізації особам чи групам людей у випадках, коли за відсутності належних умов у суспільстві або за особистих вад їх соціалізація утруднюється, призупиняється або відбувається у зворотному напрямі (десоціалізація) [7, с. 25].

У «Словнику-довіднику соціального працівника» термін «соціальна робота» розглянуто як вид професійної діяльності, спрямованої на задоволення соціально-гарантованих та особистісних інтересів і потреб різних груп населення, на створення умов, які допомагають відновленню або поліпшенню здатності людей до соціального функціонування [8, с. 56].

Соціальна робота як професія виникла в Україні більше десяти років тому. Поява нового фаху була спричинена масштабними змінами в нашому суспільстві, пов'язаними із соціальною кризою та, як наслідок, появою вразливих груп населення, які потребували професійної допомоги та підтримки (не лише матеріальної). Соціально-еконо-

мічна криза супроводжувалась ідейною: руйнувались ідеологічні принципи та догми, звичні для суспільства, відбувалася втрата почуття внутрішньої визначеності та стабільності [9].

Упродовж нетривалого періоду існування соціальної роботи в Україні можна спостерігати інтерес до цієї професії, що зростає дедалі більше. Про це свідчить не лише створення значної кількості громадських організацій, які пропонують послуги щодо розв'язання соціальних проблем різних груп населення, але й виникнення майже тридцяти кафедр, де готують соціальних працівників. Зараз уже мало хто сумнівається в тому, що соціальна робота необхідна в будь-якому суспільстві, а не лише в тому, де існують складні соціально-економічні проблеми. Адже вона є однією з найпоширеніших професій у розвинених країнах Європи та Північної Америки [4, с. 23].

Фахівці із соціальної роботи – «люди, які внаслідок своїх посадових і професійних обов'язків надають усі (або окремі) види соціальної допомоги в подоланні людиною, сім'єю або групою людей проблем, що в них виникли» [8]. При цьому вони обов'язково дотримуються принципів законності, захисту прав людини, диференційності, системності, індивідуального підходу, доступності, конфіденційності, відповідальності суб'єктів соціальної роботи відповідно до етичних і правових норм, вимог та правил її здійснення, добровільності в прийнятті допомоги.

Працівник соціальної роботи працює на різних рівнях реалізації соціальної діяльності, що вимагає й різних рівнів освіти та кваліфікації. На думку М. Фірсова, суть соціальної роботи полягає в наданні допомоги в системі соціокультурних і психосоціальних взаємодій та відносин різних суб'єктів, тобто автор акцентує увагу на аспекті самопомоги [11, с. 21]. Оскільки найбільшою цінністю сучасного суспільства є людина, її сутність, індивідуальні особливості, то соціальному працівнику як фахівцю варто досягнути цілісного розвитку особистості та діяльності, набути професіоналізму, майстерності, щоб у процесі допомоги знайти найефективніші методи роботи [1, с. 314–318.].

Перехід до нових форм суспільних відносин зумовлює значні зміни соціального становища різних верств насе-

лення, у тому числі й тих, що традиційно вважалися носіями передових ідей. Професіоналізм фахівця соціальної роботи формують професійна компетентність, майстерність, ініціативність та моральність. Зокрема, компетентність фахівця є такою характеристикою його кваліфікації, у якій представлені знання, уміння та якості, необхідні для здійснення професійної діяльності, а саме: наукові знання з психології, педагогіки, соціології, антропології, фізіології, гуманітарних (філософії, історія тощо), юридичних та медичних дисциплін, з теорії управління, оскільки виконує управлінські функції. Крім того, специфіка діяльності вимагає знань основ самоосвіти, а також певного досвіду інших. Майстерність фахівця із соціальної роботи виявляється також у професійній діяльності й оцінюється через відношення, наприклад, інших суб'єктів професійного процесу (суб'єктивні відчуття), через результати впливів виконаної роботи на якість діяльності інших людей [5]. Соціальні працівники виступають своєрідним посередником у системі взаємодії особистості, сім'ї та суспільства, активно впливають на створення позитивних виховних відносин у соціумі, на гармонізацію взаємовідносин між людьми, здійснюють підтримку корисних ініціатив, стимулюють різні види самопомоги, а також здійснюють соціологічні та соціопсихологічні дослідження, проводять діагностичні виміри щодо розвитку особистості, а також впливу на нього факторів середовища.

Професійна моральність є такою характеристикою фахівця, у якій відображаються особистісні духовні та душевні якості, що мають вияв у процесі професійної діяльності й зумовлюють її суть, а також впливають на її результати. Моральність включає такі духовні (інтелектуальні) та душевні (почуттєві) якості, завдяки яким фахівці виявляють себе в професійній діяльності. Внутрішнє прийняття ними соціально ціннісних етичних норм і правил сприяє зняттю суперечностей між особистими й суспільними потребами.

Компетентність і моральність зумовлюють культуру фахівця – сукупність цінностей, що мають вплив на професійну діяльність і поведінку соціального працівника та її результати. Професійна культура фахівця із соціальної

роботи – особистісне утворення, діалектична інтегрована єдність цінностей, між якими існують певні зв'язки і ставлення, що формуються, реалізуються та вдосконалюються в різноманітних видах професійної діяльності й спілкування, визначаючи характер і рівень останніх. Професійна культура є відкритою системою, адже ідеальний фахівець – інтелегент із досконалим рівнем сформованості особистісної культури (моральної, естетичної, правової, екологічної тощо) – є постійним наближенням до ідеального «Я», а цей розвиток безкінечний, тому й процес формування професійної культури безкінечний. Професійна культура є результатом самовдосконалення особистістю своєї неповторної індивідуальності, формування «Я-концепції» [6].

Основне завдання фахівців соціальної роботи, поряд із професійною компетентністю, полягає в умінні спілкуватися з людьми, об'єднаними в групи. У своїх індивідуальних оцінках вони не повинні емоційно оцінювати своїх підлеглих. Створення керованої групи – найважливіший фактор ефективності роботи самого фахівця, а врахування психологічних факторів, пов'язаних із роботою малих груп та її окремих працівників – необхідна умова реалізації організаційних цілей [2, с. 220–222].

Таким чином, роль професіоналізму фахівців із соціальної роботи, ефективність і дієвість функціонування органів державної влади важко переоцінити; консолідація суспільства навколо вирішення соціальних проблем, пошук шляхів виходу з кризового стану сучасного українського суспільства, у якому воно нині знаходиться в результаті терористичних актів та воєнних дій на Сході України, потребує вдосконалення кадрова політика соціальної роботи. У зв'язку із цим дедалі більше посилюється роль соціальних служб, кожного соціального працівника, особливо в регіонах, що потерпіли від терористів та військових протистоянь.

На шляху перезавантаження мислення з метою елітизації кадрової політики в галузі соціальної служби необхідно сформувати нову систему, яка б зуміла використати досвід найкращих напрацювань демократичних країн та осмислити власний, відповідний часу історичний досвід державних і суспільних можливо-

стей соціального захисту людей сучасного українського суспільства, яке зробило на Майдані 2013–2014 рр. заявку на соборність та демократизацію, вступаючи в Європейський Союз.

Висновки. Отже, на основі здійсненого аналізу можна зробити висновок, що професіоналізм – особлива властивість людей систематично, ефективно й надійно виконувати складну діяльність у найрізноманітніших умовах, тобто це ступінь оволодіння особистістю професійною діяльністю соціальних інституцій, державних і недержавних організацій, груп й окремих індивідів із надання допомоги та підтримки людям, які опинились у скрутній ситуації.

Подальшого розгляду потребує механізм формування професіоналізму та лідерських рис фахівців, функціонування соціальної роботи, її нормативно-правове забезпечення, цілі та пріоритети регіональної соціальної політики, процеси вирішення соціальних проблем в органах державної влади на всіх рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балахтар В. Соціальний працівник як суб'єкт здійснення державної молодіжної політики / В. Балахтар // Актуальні проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. праць Уманського педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань, 2013. – С. 314–318.
2. Балахтар В. Розвиток відповідальності та лідерства в системі підготовки керівних кадрів країни / В. Балахтар // Підготовка фахівців у галузі знань «Державне управління»: вимоги до змісту та відповідність сучасним викликам : матеріали

щорічної науково-практичної конференції за міжнародною участю (Київ, 6–7 листопада 2014 р.) / за заг. ред. Ю. Ковбасюка, М. Білінської, В. Сороко. – К. : НАДУ, 2014. – С. 220–222.

3. Виноградський М. Організація праці менеджера : [підручник] / А. Виноградська. – К. : Кондор, 2003. – 414 с.
4. Горілий А. Історія соціальної роботи : [навч. посібник] / А. Горілий. – Тернопіль : Видавництво «Астон», 2004. – 174 с.
5. Гриньова В. Суть понять «професіоналізм» та «професійна підготовка» / В. Гриньова // Педагогіка та психологія. – 2011. – Вип. 40(1). – С. 28–34. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpkhnpu_ped_2011_40\(1\)_7.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpkhnpu_ped_2011_40(1)_7.pdf).
6. Гриньова В. Про співвідношення понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна підготовка» / В. Гриньова // Педагогіка та психологія. – 2014. – Вип. 45. – С. 74–84. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpkhnpu_ped_2014_45_10.pdf.
7. Лукашевич М. Соціальна робота (теорія і практика) : [підручник] / М. Лукашевич, Т. Семігіна. – К. : Каравела, 2011. – 368 с.
8. Кизименко Л. Словник-довідник соціального працівника (для студентів та соціальних працівників) : [міні-госарій] / Л. Кизименко, Л. Бєдна. – Львів : ДЦ МОУ, 2000. – 67 с.
9. Пенішкевич Д. Соціальна педагогіка : [модульна технологія навч. курсу, рек. М-вом освіти і науки України як навч. пос. для студ. вищ. навч. закл.] / Д. Пенішкевич, Л. Тимчук. – Чернівці : ЧНУ, 2010. – 496 с.
10. Сухарський В. Менеджмент: загальний з основами спеціального : [підручник] / В. Сухарський. – Тернопіль : Астон, 2004 – 528 с.
11. Фирсов М. Введение в теоретические основы социальной работы (исторически-понятийный аспект) / М. Фирсов. – М. : ИПС ; Воронеж : МОДЭК, 1997. – 358 с.